

- Hukuk kuralları, diğer kural türlerinden farklı olarak kişilerin kendi isteklerine bırakılmayıp devlet tarafından uygulanmaktadır. Hukuk kurallarının uygulanması adaletin sağlanması bakımından önemli bir yere sahiptir. Hukuk, adalet ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için temel kavramların bilinmesi gerekir.

Hak

- Hak kavramı ile günlük hayatta "hakkını istemek", "haksızlığa uğramak", "hakkı yenmek" gibi kalıplarla sıklıkla karşılaşırız. Hak kavramı, **kişi için olması gereken bir durum ya da elde edilmesi beklenen bir kazanç** için kullanılır.
- Örneğin, girdiğiniz bir sınav sonucunda gösterdiğiniz başarı ile orantılı olarak almanız gereken not veya arkadaşlarınız ile oynadığınız bir oyunda sıranın size de gelmesi hak kavramı ile ifade edilir. Aynı şekilde bir iş yerinde çalışan kişilerin emekleri karşılığında almaları gereken ücret de hak olarak görülür. Ancak bir hakkı elde edebilmenin öncelikli koşulu sorumlulukların yerine getirilmesidir.
- Eğer gereken koşullar sağlanmış ise bir şeyi **hak etmek** ya da bir şeyi **hak kazanmak** ifadelerini kullanırız.
- Gereken koşullar sağlanmasına rağmen hak elde edilemiyorsa bu durumu **haksızlığa uğramak** ifadesi ile anlatırız. Örnek vermek gerekirse bir fabrikada çalışan işçinin ay sonunda alması gereken ücret onun açısından bir **haktır**. İşçi, ay boyunca çalışır, emek harcarsa ay sonundaki ücrete **hak kazanır**. Çalışmasına rağmen ücretini alamaması ise **haksızlığa uğraması** ya da **hakkını alamaması** anlamına gelir.
- Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir şeyin hak olup olmadığı ya da bir hakkın ölçüsü ve sınırları kişiden kişiye değişebilir.
- Bir işçinin çalışması hâlinde ücrete hak kazanacağı açıktır. Ancak bu ücretin miktarı konusunda farklı düşünceler olabilir.
- Aynı şekilde bir öğrencinin bir sınavdan almayı beklediği, yani hakkı olarak gördüğü bir not, öğretmenin onun için uygun gördüğü nottan daha yüksek olabilir. Tüm bu anlaşmazlık durumlarında devreye **hukuk** girer.

Hukuk

- **Toplumsal yaşamı düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen kurallar bütünü** hukuk kavramıyla ifade edilir. Hukuk kavramı, yukarıda açıklanan hak kavramının sınırlarının devlet eliyle çizilmesi ve yazılı hâle getirilmesidir.

- ★ Kişiden kişiye değişebilen ve bazı durumlarda belirsiz hâle gelebilen hak kavramının sınırları, devlet tarafından hukuk aracılığı ile belirlenir. Devlet, **hukuk kuralları** ile her bir hakkın sınırlarını belirlemekle kalmaz, bu kuralların uygulanmasını sağlamak üzere bir sistem kurar.
- ★ Örneğin, sadece bir işçinin alması gereken ücret değil haksızlığa uğraması halinde hakkını nasıl koruyacağı da bu sistem içerisinde belirlenir. Aynı şekilde kişilerin hakları birbiriyle ya da toplumun hakları ile uyumlayabilir.
- ★ Örneğin, bir kişinin çöpünü komşusunun bahçesine atması komşusuna karşı; sokağa atması ise topluma karşı yaptığı bir haksızlıktır. Her iki durumda da devlet gerekli düzenlemeleri yapmıştır ve haksızlığı gidermekle sorumludur. Bir başka anlatımla **hukuk, hakların kullanılmasını, korunmasını ve sınırlanmasını belirleyen sistemdir**.
- ★ Hukuk, aynı zamanda kişilerin davranışlarının sonuçlarının öngörülebilir olmasını sağlar. Hukuk sayesinde kişiler, gösterdikleri bir davranışın ya da sergiledikleri bir hareketin ne tür sonuçları olabileceğini kestirebilirler. Devlet, bir hareketin karşılığında ne tür sonuçlar doğacağını yazılı kurallarla açıklar ve kişiler böylelikle hareketlerinin sonuçlarından sorumlu tutulabilirler.
- ★ Örneğin devlet, başkasının malının izinsiz alınmasının belli bir cezası olduğuna dair hukuk kuralını koymuştur. Bu nedenle bu tür yanlış davranışlarda bulunan kişiler çeşitli yaptırımlarla karşılaşır.

Adalet

- ✓ Adalet, kavram olarak "adil olmak" anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamıyla ise "**yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması**" ya da "hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme" olarak tanımlanmaktadır.
- ✓ Adalet kavramını farklı şekilde tanımlamak mümkündür. İlki insanda soyut olarak var olan adalet duygusudur.
- ✓ Örneğin, küçük bir çocuğun yaşça kendisinden büyük bir çocuk tarafından itilip kakılması diğer insanları rahatsız eder. Aynı şekilde bir spor karşılaşmasında hakemin yaptığı açık bir hata izleyenlerin tepkisini çekebilir. Her iki durum adalet duygusu ile açıklanabilir. Bu anlamdaki adalet kişiden kişiye değişebilir.
- ✓ Bir kimsenin adil bulduğu bir kararı bir başka kimse aynı ölçüde adil olarak değerlendirmeyebilir. Bunun sebebi, bu anlamdaki adaletin belli bir kurala ya da önceden belirlenmiş esaslara dayanmaması, sadece duygusal olarak ortaya çıkmasıdır.

- ✓ Her türlü eşitsizlik adaletsizlik midir? Adalet ve eşitlik arasında nasıl bir bağlantı vardır? İşte, **hukuk devleti** olmanın olmazsa olmaz şartı da budur. **Hukuk devletinde tüm devlet kurumları ve görevlileri hukuk kurallarına uymalı, uymamaları hâlinde ise mahkemeler karşısında hesap verebilmelidir.**
- ✓ Kuşkusuz "eşitlik" adalet duygusu bakımından önemli bir kaynaktır. Ancak iki kavramın tamamen aynı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bir başka anlatımla her eşitlik durumu adaleti sağlamayacağı gibi adil olan her durumun eşitliğe dayanması gerekmez.
- ✓ Bu açıklamaya şöyle bir örnek verilebilir. Şehir içi toplu taşıma araçlarında bazı koltuklar genellikle yaşlı ve engelli kimseler için ayrılmıştır. Bu kural gereğince sizden sonra gelmiş olan bu kişilerin o koltuklara oturması mümkündür. Ancak eşitsizlik gibi görünün bu durumun bir adaletsizlik olduğunu söyleyemeyiz.
- ❖ Sözlük anlamından da anlaşılacağı üzere bu anlamıyla adalet, hukuka uygun olma durumunu ifade etmektedir. Kişiden kişiye değişen bir duyguyu değil, kurallara bağlı bir düzeni anlatmaktadır.
- ❖ Adalet kavramının bir diğer tanımlaması ise bir sistemi ifade etmektedir. Hukuk düzeninin içinde yer alan ve bu düzeni devam ettirmek, hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuş **adalet sistemini** anlatmaktadır. Bu sistemin içerisinde mahkemeler, hâkimler, savcılar, avukatlar gibi daha pek çok kurum ve görevli yer almaktadır.

Hukuk Devleti

- Hukuk düzeni ve adalet kavramları ile ilgili açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, adaleti sağlamak devletin görevidir.
- Buna göre devletin hukuk ile ilgili iki temel sorumluluğu vardır: Adaleti sağlamak üzere hukuk kuralları koymak ve bu hukuk kurallarının uygulanması için adalet sisteminin düzenli bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Bu iki sorumluluğunu yerine getiren devlet, aynı zamanda kendi koyduğu hukuk kurallarına uymak durumundadır.
- İşte, adaletin gerçekleşmesi için bütün sorumluluklarını yerine getiren ve kendi koyduğu kurallara kendisi de bağlı olan devlete **hukuk devleti** diyoruz.
- Bunu bir örnekle açıklayalım. Kişilerin devlet tarafından konulmuş olan hukuk kurallarına uymak zorunda olduğunu daha önce öğrenmiştik. Bir kişi bu kurallara uymadığında diğer kişilere ya da topluma zarar verebilir, haksızlık yapabilir. Bu durumda haksızlığa uğrayan kişi ya da kişiler; ilgili devlet kurumlarına başvurarak haklarını arayabilirler.

- Sonuç olarak **hukuk kurallarının var olduğu, mahkemelerin bulunduğu ve adaletin sağlanması için gerekli diğer önlemlerin alındığı devlet hukuk devletidir.**
- Hukuk devletinde sadece kişiler değil bizzat devletin kendisi de hukuk kurallarına uymakla yükümlüdür. Eğer uymaz ise ne olacaktır? Bir devlet kurumunun konulmuş olan hukuk kurallarına aykırı hareket etmesi hâlinde, zarar gören kişiler, aynen diğer kişilere karşı olduğu gibi, devlete karşı da mahkemelerde haklarını arayabileceklerdir.

Anayasa ve Kanun

- ★ Devlet, hukuk düzenini hukuk kuralları koymak suretiyle kurar ve işletir. Ancak devlet tarafından konulan hukuk kurallarının yazılı şekilde yapılması gerekir. Yazılı hukuk kurallarının ise kendi aralarında bir derecelendirmesi vardır. Buna göre en üstte anayasa dediğimiz hukuk kuralı yer alır. Adından anlaşılacağı üzere **anayasa diğer yasaların yani kanunların "ana"sıdır.** Hemen her ülkenin bir anayasası bulunur.
- ★ **Anayasa**, devletin yönetim biçimini, kuruluş şeklini ve genel kurallarını belirten bir belge olmanın yanı sıra, diğer tüm hukuk kurallarının kaynağı olan en üst hukuk kuralıdır.
- ★ Anayasalar devletin düzeni ile ilgili genel kurallar içerir. Ayrıntılara girmez. Örneğin bir suçta ne kadar ceza verileceği ya da bir trafik kuralının ne olması gerektiği gibi konular anayasada yer almaz. Diğer tüm hukuk kuralları anayasa ile uyum içerisinde olmalıdır. Anayasada yasaklanmış bir konu diğer bir hukuk kuralı ile serbest bırakılamaz. Aynı şekilde anayasanın tanıdığı bir özgürlük, anayasada izin verilmediği sürece bir başka hukuk kuralı ile sınırlandırılmaz.
- ★ Anayasalarda genellikle iki temel konu yer alır. İlk olarak **kişilerin temel hak ve ödevleri** yer alır: din ve vicdan özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü gibi. İkinci olarak ise **devletin temel kurumları ile bunların görev ve sorumlulukları** yer alır: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu ve Yüksek Mahkemelerin kuruluşu, görev ve sorumlulukları gibi.
- ★ Bizim anayasamızın adı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'dır.
- ★ Aşağıda **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın** eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen 42. Maddesini görebilirsiniz.

Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi

- **Madde 42** - Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

- Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.
- ★ **Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasa'sı 1921 yılında Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları tarafından hazırlanmış ve Ankara'da ilk Meclis'te kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.** Sonrasında **1924 yılında, 1961 yılında ve 1982 yılında** anayasalar hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Hâlen 1982 yılında hazırlanmış olan Anayasa yürürlüktedir.

- Anayasadan sonra gelen hukuk kuralına **kanun** denir. Eş anlamlısı olan **yasa** kelimesi de kanun yerine kullanılmaktadır. Kanunlarda, anayasalara göre daha ayrıntılı düzenlemeler yapılır.
- Örneğin, yapılması yasak olan bir hareket ve yasak olan hareketin yapılması hâlinde nasıl bir ceza verileceği düzenlenebilir. Bir devlet kurumunda işlerin nasıl yürütüleceği, kimlerin sorumlu olacağı kanunda belirtilir. Kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilme sıralarına bağlı olarak bir numara alırlar ve karışıklığa neden olmamak için bu numara ile birlikte anılırlar.

Genellik ve Eşitlik

- ★ **Madde 4** - Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.
- Gerek anayasa gerekse **kanunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılır, değiştirilir ve kaldırılır.** Kanunlar, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.
- Ancak bazı durumlarda **anayasa ve anayasa değişikliklerinin halk oylaması, yani referandum ile yürürlüğe girmesi de mümkündür.** Bu durumda vatandaşlar, oy kullanarak tercihlerini belirtirler.
- Kanunlar en temel hukuk kurallarıdır. Ülkeyi ilgilendiren düzenlemelerin büyük çoğunluğu kanunlar ile yapılır. Kanunların yeterince açık olmaması durumunda veya bazı konuların daha ayrıntılı olarak açıklanmasının gerekmesi hâlinde daha alt seviyede olan hukuk kuralları devreye girer.

Suç ve Kabahat

- ✓ Toplumdaki kurallara uyulmamasının belli sonuçları vardır.
- ✓ Örneğin bir görgü kuralına uymazsak diğer insanlar bizi ayıplayabilir. Benzer sonuç ahlak kurallarına ya da örf ve âdet kurallarına uymamamız hâlinde de görülebilir. Pekâlâ, bir hukuk kuralına uyulmaması durumunda ne olacaktır? **Hukuk, sadece kişilerin uymaları gereken kuralları içermez, bu kurallara uyulmaması hâlinde ne olacağını da belirtir.**

- ✓ Kurallara uymama hâlinin ilki **suç** olarak tanımlanan ve gerekli cezanın mahkemeler tarafından verildiği davranışlardır. Suçu, diğer hukuka aykırı davranma hâllerinden ayıran en önemli iki özellikten birincisi, suç işlenmesi hâlinde cezanın mutlaka mahkemeler tarafından verilmesi gerektiğidir. Suçun bir diğer özelliği ise işlenmesi hâlinde hapis cezası da verilebilmesidir.
- ✓ Bir başka ifadeyle, hapis cezası sadece kanunlarda suç olduğu açıkça belirtilen hareketler için kabul edilmiş bir cezalandırma yöntemidir. Unutulmamalıdır ki, her suç için mutlaka hapis cezası verilecek şekilde genel bir kural bulunmamaktadır. Bazen para cezası da verilebilir. Bu para cezasına **adli para cezası** adı verilir.

Çevrenin Kasten Kirletilmesi

- ★ **Madde 181** - (1) İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
- ✓ Hukuka aykırı ikinci hareket türü ise **kabahat** olarak adlandırılır. Kabahat, özelliği gereği daha hafif nitelikteki hukuka aykırı hareketler için verilen isimdir.
- ✓ Örneğin dilencilik ve gereksiz yere gürültü yapmak kanunda kabahat olarak düzenlenmiştir. Kabahatler için hiçbir zaman hapis cezası verilmez, sadece belli miktarlarda para cezası verilebilir. Kabahatler için verilen para cezasına da **idari para cezası** denir. Suçlar için de para cezası verilebileceğini ve bu cezaya adli para cezası adı verildiğini yukarıda belirtmiştik. Aradaki fark nedir? Aradaki en büyük fark adli para cezasını ödemeyen biri bu nedenle hapse girebilir. Ancak idari para cezasının ödenmemesi hâlinde hiçbir şekilde hapis cezası verilmez. Bu durumda kişinin sahip olduğu bir mal ya da paraya el konulabilir.
- ✓ Kabahatlerde para cezasını kimin vereceği kabahatin türüne göre değişir. Bunların dışında, kişinin çalıştığı ya da eğitim gördüğü kurum tarafından verilen disiplin cezaları vardır. Disiplin cezaları kişinin üstlendiği görev ile ilgili olarak verilir. Amacı herkesin kendi üzerine düşen görevi yapmasını sağlamaktır. Hukuka aykırı bir başka hareket türü ise bir sonraki sayfada açıklanacak olan kişiler arasındaki anlaşmazlık halidir.

Davacı ve Davalı

- Bazı durumlarda hukuk kurallarına aykırı bir hareket kanunlarda ne suç ne de kabahat olarak düzenlenmiştir. Devlet bu gibi durumlarda bu hukuka aykırı hareketi kişiler arasındaki bir anlaşmazlık olarak görür ve doğrudan müdahale etmez.

- Örneğin bir kişinin aldığı bir borcu ödememesi kanuna göre ne bir suçtur ne de bir kabahat. Ancak borcun ödenmemesi yine de hukuk kurallarına aykırı bir harekettir. Bu gibi durumlarda devletin sorumluluğu nedir? Devletin bu gibi durumlarda sorumluluğu, gerekli hukuk kurallarını koymak ve kişilerin haklarını alabilmeleri için devlet kurumları, yani mahkemeler ve icra dairelerini görevlendirmektir.
- Kişiler arasında gerçekleşen ve suç ya da kabahat olarak belirlenmeyen hukuka aykırı bir hareket ya da durum **hukuki uyuşmazlık** olarak adlandırılır ve **dava** dediğimiz durumu ortaya çıkarır.
- Bir borcun ödenmemesinden kaynaklanan anlaşmazlık en bilinen dava örneğidir. Ancak bunun yanında ortak bir malı birden fazla kişinin paylaşamaması, tarlaları yan yana olan iki kimsenin aradaki sınırın yeri konusunda anlaşamamaları hallerinde de ortaya dava çıkabilecektir. Bir dava nasıl ortaya çıkar?
- Yukarıda verdiğimiz anlaşmazlıkların olması halinde haksızlığa uğradığını düşünen taraf mahkemeye giderek hakkının verilmesini isteyecektir. Bu harekete **dava açmak**, dava açan kimseye de **davacı** adı verilir. Kendisine dava açılan kimseye ise **davalı** denir.
- Kanunlarda suç olarak düzenlenen durumlarda Cumhuriyet savcılıkları tarafından ceza mahkemelerine açılan davalar ise ceza davası olarak adlandırılır. Ceza davalarında davacı ve davalı yerine kendisine karşı suç işlenen kişiye yani suçtan zarar gören kişiye **mağdur** veya şikâyetçi olduğunu belirtmiş ise **şikâyetçi**, suç işlediği sanılan ve kendisine dava açılan kişiye ise **sanık** denilir. Ancak kişi 18 yaşından küçük bir çocuk ise sanık yerine **suça sürüklenen çocuk** ifadesi kullanılır.
- Bazı durumlarda ise devlet, hukuka aykırı bir hareket olmamasına rağmen, önemli gördüğü bazı konuların mahkemelerde görülmesini istemiştir. Örneğin, nüfus kayıtlarındaki isminin haklı bir nedene dayalı olarak değiştirilmesini isteyen bir kimse herhangi bir hukuka aykırılık olmamasına rağmen bu kayıtları tutmakla görevli nüfus müdürlüğüne karşı dava açmak durumundadır.
- ★ **Hak** kavramı, kişi için olması gereken bir durum ya da elde edilmesi beklenen bir kazanç için kullanılır.
- ★ **Hukuk** ise hak kavramının sınırlarının devlet eliyle çizilmesi ve yazılı hâle getirilmesidir.
- ★ Her eşitlik durumu adaleti sağlamayacağı gibi adil olan her durumun eşitliğe dayanması gerekmez.
- ★ Adaletin gerçekleşmesi için bütün sorumluluklarını yerine getiren ve kendi koyduğu kurallara kendisi de bağlı olan devlete **hukuk devleti** denir.

TOPLUMSAL DÜZENDE ADALET VE HUKUKUN YERİ

“Ekmek, su, aş bulmak gecikebilir.

Temele taş bulmak gecikebilir.

Devlete baş bulmak gecikebilir.

Adalet gecikmez tez verilmeli.”

(Niyazi Yıldırım GENÇOSMANOĞLU)

- ✓ **Adaletin sağlanmasının temel amacı toplumsal düzeni korumaktır.** Eğer bir ülkede devlet adaleti sağlayamaz ise kişilerde var olan adalet duygusu zedelenebilir. Bunun sonucunda haksızlığa uğradığını düşünen kişiler kendi adaletlerini kendileri sağlama yolunu seçebilirler. Yani mahkemeler ya da diğer devlet kurumları aracılığı ile alamadıkları haklarını kendileri alma yolunu deneyebilirler.
- ✓ Bu ise kişiler tarafından güç kullanılması sonucunu doğurabilecektir. Kişilerin birbirine zor kullanabildiği bir ortamda ise güçlülerin güçsüzleri ezmesi, güçsüzlere karşı haksızlık yapması kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda kimin haklı olduğu değil kimin güçlü olduğu önem kazanacaktır.
- ✓ Sonuç olarak tüm toplumsal düzen bozulacaktır. Bu nedenlerle adaletin sağlanması, sadece kişiler arasındaki ilişkiler bakımından değil, tüm toplum ve devlet için önemli bir konudur.
- ✓ **Adalet, hukuk ile belirlenmiş bir düzeni ifade eder.** Bu nedenle hukuk, adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynar. Bir karar ya da davranışın adil olarak değerlendirilebilmesi için hukuka uygun olması gerekir. **Hukuk, neyin ne şekilde olması gerektiğini herkes için geçerli kurallar koyarak belirler.** Kişiler arasında bir ayırım yapmaz. Bu ise adaletin sağlanması için olmazsa olmaz bir koşuldur.
- ✓ Örneğin, basketbol oyununun kurallarını hiç bilmeyen bir kimsenin bir basketbol karşılaşması izlediğini hayal edelim. Oyuncular arasındaki boy farkları, bu kimse için bir adaletsizlik gibi görülebilir. Ancak kuralları bilen bir kimse, basketbol karşılaşmasındaki tüm oyuncuların eşit boyda olmaları yönünde bir oyun kuralı olmadığını bildiğinden bu durumu adaletsizlik olarak görmeyecektir.
- ✓ Günlük yaşamımızda bizlere **ilk bakışta adaletli görülmeyen pek çok uygulama ya da karar aslında hukuk kurallarına uygun olduğu için adildir.** Bu nedenle gazete ve televizyonlarda okuduğumuz ve izlediğimiz kararlar, uygulamalar ve davranışlar ilk bakışta bizlere adil görülme de aslında hukuk kuralları bakımından doğru oldukları için adil olarak değerlendirilmelidir.
- ✓ **Adaletin sağlanmasının temel amacı toplumsal düzeni korumaktır.** Hukuk, neyin ne şekilde olması gerektiğini herkes için geçerli kurallar koyarak belirler. Bu ise adaletin sağlanması için olmazsa olmaz bir koşuldur.